

01-Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine

Kerime ÜSTÜNOVA¹

APA: Üstünova, K. (2020). Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 1-13. DOI: 10.29000/rumelide.814056.

Öz

Eylemlerin sınıflandırılması konusu, Aristo'dan günümüze pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış; anlamsal, biçimsel, yapısal özellikler, kılınış, görünüş vb. çok farklı dil bilimsel roller göz önünde bulundurularak birbirinden farklı çalışmalarla ortaya konmuştur. Ancak çatı ulamının sınıflandırmalarda göz ardı ediliş dikkat çekicidir. Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler, dil çalışmalarında daha çok anlamsal ve yapısal özelliklerinden yola çıkılarak sıklıkla *oluş eylemleri* olarak ele alınır. Farklı yaklaşımlar, kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler konusunda da geçerli olduğundan hiçbir sınıflandırma birbirini tutmaz. Ortak noktaları olmakla birlikte birbirlerinden ayrılan yönlerinin bulunuşu, bunların da kendi içinde sınıflandırılmasını kaçınılmaz kılar. Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin birbirlerinden farklı olmalarını sağlayan canlı-cansız özne ayrımı; çatı ekleri olarak tanımlanan {-n}, {-l}, {-ş}, {-Dir}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} eklerinden birini hangi işlemlerle olursa olsun alıp almamaları ve *öge ekleme*, *öge çıkarma*, *öge değiştirme*, *öge silme* adı verilen dil olayları eylemlerin sınıflandırılmasında belirleyici olmalıdır. Bu çalışmada, en büyük fark olarak görülen bu özelliklerden hareketle kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin, üst başlıkta *oluş eylemleri* ve *olma bildiren eylemler* olarak sınıflandırılışı değerlendirilecektir. Sınıflandırmada söz konusu eylemlerin birbirlerinden farklı olmalarını sağlayan 1. canlı-cansız özne ayrımı, 2. öznenin yapılan işi algılayıp algılamayışı, 3. öznenin bilinç düzeyi, 4. öznenin eylemden etkilenen / olduran / olan dil bilimsel birimleri olarak hizmet edip etmeyişı, 5. biçim birimsel yöntemle çatı ulamına katılma biçimi (çatı eklerinden birini hangi işlemlerle olursa olsun alıp almamaları), 6. kurulan cümlelerde öge ekleme, öge silme, öge değiştirme olaylarının gerçekleşip gerçekleşmemesi ölçüt olarak kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Oluş eylemi, olma eylemi, morfolojik çatı, öge ekleme, öge çıkarma, öge değiştirme

On the classification of verbs that report being / process by oneself / automatically

Abstract

The issue of classification of verbs has been approached by many researchers from Aristotle to the present day and different classifications have been made by considering semantic, formal, structural features; many different linguistic roles like aktionsart, aspect, etc. However, it is noteworthy that the voice category is ignored in the classifications. Verbs that report being / process by oneself / automatically are often treated as process verbs based on their semantic and structural

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bursa, Türkiye), ustunovak@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8433-8038 [Makale kayıt tarihi: 11.09.2020-kabul tarihi: 20.11.2020; DOI: 10.29000/rumelide. 814056]

features in language studies. No classification coincides as different approaches apply to verbs that report being / process by oneself / automatically. Although they have common points, their disparate aspects make it inevitable to classify them as well. Verbs in this group need to be classified according as living and lifeless subject distinction that allows verbs that report being / process by oneself / automatically to be different from each other; whether they take one of the affixes {-n}, {-l}, {-ş}, {-Dir}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} defined as voice affixes with whatever function and state of language events called argument adding, argument extracting, argument changing, argument deletion. In this study, based on these features which are seen as the biggest difference, the classification of verbs that report being / process by oneself / automatically as *process verbs and verbs that report being* will be evaluated. In the classification, the following situations that make verbs in question to differ from each other will be used as criteria: 1. living and lifeless subject distinction, 2. whether the subject perceives the work done, 3. consciousness of the subject, 4. whether the subject serves as grammatical units that affected subject / transitivised subject / resultant subject, 5. the way of joining the roof category with the morphological method (whether they take one of the voice affixes with whatever function), 6. whether argument adding, argument deletion, argument changing events occur in sentences.

Keywords: Process verb, being verb, morphological voice, argument adding, argument extracting, argument changing

Eylemlerin sınıflandırılmaları konusu, Aristo'dan günümüze pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış; anlamsal, biçimsel, yapısal özellikler, kınımış, görünüş, vb. çok farklı dil bilimsel roller göz önünde bulundurularak birbirinden farklı sınıflandırmalarla ortaya konmuştur. Ancak çatı ulamının sınıflandırmalarda göz ardı edilişi dikkat çekicidir. Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler, dil çalışmalarında daha çok anlamsal ve yapısal özelliklerinden hareketle sıklıkla *oluş eylemleri* olarak ele alınır. Ortak noktaları olmakla birlikte, başta çatısal özellikleri olmak üzere birbirlerinden ayrılan yönlerinin bulunuşu, bunların da kendi içinde sınıflandırılmasını gerektirmektedir. Aslında çatısal özelliklerin belirlenmesi için eylem türü ne kadar gerekliyse eylem türlerini belirlemek için de çatısal özellikler o derece önemlidir.

Eylemlerin sınıflandırılmaları konusundaki farklı yaklaşımlar, doğal olarak kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler konusunda da geçerli olacaktır. Hiçbir sınıflandırma birbirini tutmamaktadır. Örneğin, geçmişte oluş eylemleri içinde görülen doğa olaylarını anlatan eylemlerin yeri, çalışmalarda farklılık göstermektedir. Fikir vermesi bakımından yakın tarihte yapılan birkaç çalışma, burada gösterilebilir: Hatice Şirin User, anlam ölçütlü sınıflandırmasında *oluş* kavramını *temel kılış ve durum* içinde ele alıp *doğa*, *meteoroloji*, *hava* için ayrı bir grup oluşturur (User, 2009: 331-418). Hüseyin Yıldız, *oluş fiilleri* dediği; *varoluş fiilleri*, *olma fiilleri* ve *değişim fiilleri* biçiminde üç grupta incelediği eylemleri, *doğa fiillerinden* ayırır; her ikisini ayrı bir grupta değerlendirir (Yıldız, 2017: 360). Sema Barutçu Özönder, *tabiat olaylarını bildiren fiiller* başlığıyla *proses fiilleri* içinde yer verir (Özönder, 1999: 57). Muhsine Börekçi, *oluş bildiren fiiller* adı verdiği gruba doğa olaylarının yanı sıra öznenin iradesi dışında gerçekleşen ve dönüşlü, işteş biçimleri kullanılmayan eylemleri de (*Çocuk acıkmış.*) sokar (Börekçi, 2009: 147).

Doğallıkları, belirli bir süre içinde oluşan bir durumu anlatışları, yapan özneye gereksinim duymayışları, etkilenen konumunda bir dil bilgisel öznenin varlığı, kurulan cümleye etkileyenin neden, araç vb. özellikleri bildirmek üzere girişi, kendi kendine olan, kendiliğinden olan eylemlerin ortak noktaları olarak sayılabilir. Hacı Ömer Karpuz'a göre, olma özelliği, dıştan içe doğru ilişkisini

anlatmak için kullanılır (Karpuz, 2004: 1674). Ömer Demircan, öznenin, yapan, kılan, eden değil de olan konumunda olduğu, başka bir ifade ile bir oluşu, bir durumdan başka bir duruma geçişi anlatan *etkilenen özneli* yapılar olarak görür (Demircan, 2003: 128). Börekçi, bu tür cümlelerde etkileyenin de eklenebildiğini ancak etkileyenin sebep veya araç tamlayanı olarak sözcüye girdiğini bildirir (Börekçi, 2009: 147). Bu yaklaşımlar Karpuz, Demircan ve Börekçi'nin tanımlamalarında çatı ulamını dikkate aldıklarını göstermektedir. Eylem türleri ve çatılarıyla ilgili bilgileri toplu olarak değerlendiren Karpuz'un şikâyet ettiği oluş eylemlerinin çatsal durumlarının belirginleştirilemediği düşüncesi (Karpuz, 2004: 1677), kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin incelenmesi ve çözüme ulaşması gerektiğini düşündürmektedir. Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin birbirlerinden farklı olmalarını sağlayan canlı-cansız özne ayrımı, öznenin yapılan işi algılayıp algılamayıp, öznenin eylemden etkilenmiş dil bilgisel birimleri olarak hizmet edip etmeyiş ve hepsinden önemlisi çatı ekleri olarak tanımlanan {-n}, {-l}, {-ş}, {-Dir}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} eklerinden birini hangi işlevle olursa olsun alıp almamaları, bu gruba giren eylemlerin bölünmesini gerektirmektedir.

{-n}, {-l}, {-ş}, {-Dir}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} ekleri, doğa olaylarını anlatan eylemlerle asla bir araya gelmemektedir. Söz konusu eklerin bir kısmının yalnız kendi kendine olma bildiren diğer eylemlere geldikleri gözlenebilir. Bu nedenle kendi kendine / kendiliğinden olan eylemlerin önce kendi içinde sınıflandırılması gerektiğini düşünmekteyiz. Çatı özelliklerinin sınıflandırmaya temel olarak alınmasının söz dizimsel sınıfların farkına varılmasını sağlayacağını ileri süren Nuh Doğan, “*Diğer taraftan Türkçede genellikle çatı bakımından fiil sınıflamaları fiil morfolojisinin söz dizimsel yansımalarıyla ilişkilendirilmemiş, çatı kategorisi daha ziyade kelime yapımının sınırları içine hapsedilmiş ve fiile kattığı anlamlar üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşımın fiillerin temel söz dizimsel sınıflarının farkına varılmasını engellediği ileri sürülebilir.*” diyerek konunun önemine dikkat çeker (Doğan, 2018: 2205). Geçişsiz eylemleri ikiye ayıran Mübeccel Taneri, olma bildiren geçişsiz eylemleri “istemsiz geçişsiz eylem” terimiyle diğerlerinden ayırır ve bu eylemlerle yapılan çatıların kullanımının pek yaygın olmadığını ve genellikle bu eylemlerin etken çatıyla kullanıldığını belirtir (Taneri, 1996: 48). Dolayısıyla bu çalışmada, en büyük fark olarak görülen bu özellikten hareketle kendi kendine / kendiliğinden olan eylemler, çatsal nitelikleri doğrultusunda sınıflandırılarak değerlendirilecektir:

1. Oluş eylemleri: Doğa olaylarının anlatıldığı eylemler bu gruba girer: (*çiçek*) aç-, (*güneş*) bat-, (*gün*) bit-, (*gökyüzü*) bulutlan-, (*sular*) çekil-, (*sis*) çök-, (*gök*) delin-, (*güneş*) doğ-, (*rüzgar*) es-, (*hava*) ısın-, (*deniz*) kabar-, (*gök*) karar-, (*rüzgâr*) kavur-, (*lodos*) kop-, (*akşam*) ol-, (*deniz*) patla-, (*yaprak*) sarar-, (*hava*) serinle-, (*hava*) soğu-, (*bitki*) sol-, (*kar*) yağ-, (*ekin*) yeşer-, (*bulut*) yüksel-, (*meyve*) ver-, (*meyve*) çürü-, (*su*) kayna-, (*peynir*) küflen-, (*çamaşır*) ağar- vb.

Oluş eylemleri, zamanla ortaya çıkan, yani belli bir süreçte gerçekleşen durumları ifade etmek üzere kodlanmışlardır ki sistemde bunlara *doğa olayı* adı verilir. İş, hareketi yapan gerçek bir öznenin söz edilemediğinden oluş eylemlerinin hareketin bilincinde olan, canlı kanlı öznelere de yoktur. Eylemi gerçekleştiren güç, etkilenen / olduran rolünde dil bilimsel olarak öznedir.

Öge ekleme, öge çıkarma, öge değiştirme, öge silme adı verilen dil olaylarının doğa olaylarını anlatan oluş eylemlerinde gerçekleşip gerçekleşmeyiş, oluş eylemlerinin özelliklerini belirlemede ölçüt olarak kullanılabilir. Bu bağlamda doğa olaylarını anlatan oluş eylemlerini 1. Bir istemli oluş eylemleri, 2. İki istemli oluş eylemleri biçiminde sınıflandırarak incelemek mümkündür.

1.1. Bir istemli oluş eylemleri: Doğa olaylarını anlatmak üzere kodlanan bir istemli oluş eylemleri, geçişsizdir; kuracakları cümleler “BÖ+Y” formundadır. Kısaca tek değerli oldukları için zorunlu öge sayısı, ikidir. Dil bilimsel özne, etkilenen rolündedir.

<i>Havalar / ısınacakmış.</i>	BÖ + Y
<i>Sis / çökecek.</i>	BÖ + Y
<i>Güneş / batıyor.</i>	BÖ + Y
<i>Karlar / erir.</i>	BÖ + Y
<i>Hava / soğudu.</i>	BÖ + Y

Seçimlik ögelerden yalnız sebep, araç, zaman, durum vb. bildirme amaçlı zarf tümleçleri cümlelere girebilir.

<i>Yarın / hava / ısınacakmış.</i>	ZZT + BÖ + Y ²
<i>Sis / çökecek / birazdan.</i>	BÖ + Y + ZZT
<i>Güneş, / artık / erkenden / batıyor.</i>	BÖ + ZZT + DZT + Y
<i>İki güne kalmaz / karlar / erir / buralarda.</i>	ZZT + BÖ + Y + YZT
<i>Hava / adamakıllı / soğudu / memlekette.</i>	BÖ + DZT + Y + YZT

Bir istemli oluş eylemleri, çatı eklerini ({-n}, {-l}, {-ş}, {-Dir}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r}) almazlar; dolayısıyla biçim birimsel yöntemle yaptırım, edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik söz konusu olamaz; buna bağlı olarak yüklem olarak görev aldıkları cümlelerde öge ekleme, öge silme, öge değiştirme dil olayları görülmez.

1.2. İki istemli oluş eylemleri: Doğa olaylarını anlatan iki istemli oluş eylemleri, genetiklerinde var olan niteliklerine göre özne seçerler:

1.2.1. İki istemli bazı oluş eylemleri, etkilenen konumlu dil bilimsel birincil özneye yer verirler kurdukları cümlelerde. Sınırlı da olsa çatı eki alma durumları söz konusu olabilir. Ancak kesinlikle dönüşlü, işteş çatıya girmediklerinin altı çizilerek bunun yaptırım ve edilgenlik ekleriyle sınırlı tutulduğunu belirtmek gerekir.

Sarar-, *kızır-*, *karar-*, *uç-*, *kuru-*, *coş-* vb. bir istemli eylemlerin oluş eylemi olmalarına karşın, sistem, çatı ekleri içinde yalnız yaptırım eki ve ona bağlı olarak edilgenlik eki olarak istemlerini yükseltmelerine izin vermektedir. Dolayısıyla BÖ+Y formundaki “*Kauçuğun yaprakları / sarardı.*”, “*Çatılar / uçmuş.*”, “*Çamaşırlar / kurur.*”, “*Tortum Şelalesinin suyu / artmış.*”, “*Elmalar / çürümüş.*”, “*Beyazlar / ağarmış.*” vb. cümleleri yüklem yaptırım eki getirerek BÖ+İÖ+Y formunda “*Hastalık / iğdenin yapraklarını / sararttı.*”, “*Lodos / çatıları / uçurmuş.*”, “*Bu rüzgâr / çamaşırları / kurutur.*”, “*Palandöken’in eriyen karları / Tortum Şelalesinin suyunu / artırmış.*”, “*Aşırı sıcaklar elmaları / çürütmüş.*”, “*Van Gölünün suyu beyazları ağartmış.*” biçimlerine sokmak mümkündür. Böylece öge sayısında artış olmuş; birincil özneler, ikincil özne konumuna geçirilerek öge değiştirme olayının gerçekleşmesine yol açılmıştır.

² BÖ: birincil özne, İÖ: ikincil özne, BN: birincil nesne, İN: ikincil nesne, DZT: durum zarf tümleci ZZT: zaman zarf tümleci NZT: nitelik zarf tümleci KZT: koşul zarf tümleci NİZT: nicelik zarf tümleci NEZT: nedenlik zarf tümleci, YZT: yer-yön zarf tümleci, Y: yüklem

birincil özne	yüklem	birincil özne	ikincil özne	yüklem
<i>kauçuğun yaprakları</i>	<i>sararmış</i>	<i>hastalık</i>	<i>kauçuğun yapraklarını</i>	<i>sarartmış</i>
		<i>hastalıktan</i>	<i>iğdenin yaprakları</i>	<i>sararmış</i>
<i>çatılar</i>	<i>uçmuş</i>	<i>lodos</i>	<i>çatıları</i>	<i>uçurmuş</i>
		<i>lodostan</i>	<i>çatılar</i>	<i>uçmuş</i>
<i>çamaşırlar</i>	<i>kurur</i>	<i>bu rüzgâr</i>	<i>çamaşırları</i>	<i>kurutur</i>
		<i>bu rüzgârdan</i>	<i>çamaşırlar</i>	<i>kurur</i>
<i>Tortum Şelalesinin suyu</i>	<i>artmış</i>	<i>Palandöken'in karları</i>	<i>Tortum Şelalesinin suyunu</i>	<i>artırmış</i>
		<i>Palandöken'in karlarından</i>	<i>Tortum Şelalesinin suyu</i>	<i>artmış</i>
<i>elmalar</i>	<i>çürümüş</i>	<i>aşırı sıcaklar</i>	<i>elmaları</i>	<i>çürütmüş</i>
		<i>aşırı sıcaklardan</i>	<i>elmalar</i>	<i>çürümüş</i>
<i>beyazlar</i>	<i>ağarmış</i>	<i>Van Gölünün suyu</i>	<i>beyazları</i>	<i>ağarttı</i>
		<i>Van Gölünün suyundan</i>	<i>beyazlar</i>	<i>ağardı</i>

Sarar- eyleminin sorumlusu olarak *hastalık*; *uçur-* eylemininki *lodos*; *çürüt-* eyleminin sorumlusu *aşırı sıcaklar*, *ağart-* eyleminin sebep olanı *Van gölünün suyu*; *kurut-* eyleminin yol açanı *bu rüzgâr*, *uzat-* eylemini sağlayan olarak *buranın suyu* gösterilse de varlığından söz edilen “neden olma olayı”nın istem dışı olduğunun altı çizilmelidir. Bilinçli bir yol açmadan söz edilemez. Kendi kendine gerçekleşmiş doğa olayları vardır örneklerde.

Bu eylemlerin edilgenlik ekiyle buluşması, “yaptırım eki+ edilgenlik eki” koşuluyla gerçekleşir: “*Elmalar / çürütülmüş.*”, “*Çamaşırlar / kurutulur.*”, “*Beyazlar / ağartıldı.*” vb.

Öge silme olayının gerçekleştiği bu örneklerde birincil özneler cümleden atılır ama bu uygulama, diğer eylemlerdeki gibi alışılmış türden değildir.

	BÖ	BN	İÖ	Y
a.1.	<i>İzge</i>	<i>bu kitabı</i>	-	<i>okudu</i>
a.2.	<i>İzge</i>	<i>bu kitabı</i>	<i>annesine</i>	<i>okuttu</i>
a.3.	-	<i>bu kitap</i>	<i>annesine</i>	<i>okutuldu</i>

a.2.'de {-t} ekinin eyleme gelmesiyle eylemin isteminde artış olur, hem öge değiştirme hem öge ekleme olayı gerçekleşir ve öge sayısı dörde çıkar. a.2'deki oluşumlar şöyle gözlenebilir: a.1'deki yapan nitelikli birincil özne *İzge*, a.2'ye yaptıran nitelikli birincil özne olarak girer; yapan nitelikli *annesine*, ikincil özne olarak cümleye katılır. Okutan *İzge*, okuyan *annesi*.

a.3'te eyleme katılan edilgenlik ekinin istemiyle birincil özne, işi yaptıran *İzge*, cümleden atılır, böylece öge silme olayı gerçekleşir ve cümlede öge sayısı üçe iner. Okutan birincil özne *İzge*, cümleden silinmiş; okuyan *annesi*, ikincil özne olarak yüzey yapıda yerini almıştır.

İşte durum ve kılış eylemleri için normal olan bu dil olayları, “*Elmalar / çürütülmüş.*”, “*Çamaşırlar / kurutulur.*” vb. doğa olaylarının anlatıldığı oluş eylemlerinde farklı çalışır.

	BÖ	İÖ	Y
b.1.	-	<i>elmalar</i>	<i>çürümüş</i>
b.2.	<i>aşırı sıcaklar</i>	<i>elmaları</i>	<i>çürütmüş</i>
b.3.	-	<i>elmalar</i>	<i>çürütülmüş</i>

b.1.’deki birincil özne olarak kodlanan *elmalar*, olan ve etkilenen niteliklerini bünyesinde taşıyan, işin bilincinde olmayan, algılama düzeyinden söz edilemeyen bir özelliğe olduğundan aslında dilbilgisel olarak öznedir. Bu nedenle b.2.’de eyleme {-t} yaptırım eki getirildiğinde olduran özne özelliğine geçmiyor, cümleye yeni bir birincil özne giriyor; *aşırı sıcaklar* olduran özne kimliğiyle cümlede yerini alıyor. *Elmalar*, olan ve etkilenen özne niteliğini sürdürüyor ama yoluna öge değişikliğiyle ikincil özne olarak devam ediyor. b.3.’te edilgenlik ekinin eyleme katılımıyla olduran özne *aşırı sıcaklar* cümleden siliniyor. Üç cümlede de *elmalar*, olan ve etkilenen özne niteliğinden vazgeçmiyor, rol dağılımı değişiyor.

“*İğdenin yaprakları / sararıldı.*”*, “*Çatılar / uçulmuş.*”*, “*Elmalar çürüldü.*”*, “*Çamaşırlar kuruldu.*”*, “*Beyazlar ağarılmış.*”* vb. kullanımların sistemde olmayışı, edilgenlik ekinin bu eylemlere tek başına gelemediğindedir.

1.2.2. İki istemli bazı oluş eylemleri, olduran konumlu dil bilimsel birincil öznelere gereksinim duyarlar. Dönüşlü ve işteş çatı, bütün oluş eylemleri için uygun olmadığından ancak yaptırım ekiyle edilgenlik ekini alabilirler. Söz konusu çatı eklerini alışları da sınırlıdır.

Doğa olaylarını anlatan iki istemli eylemler, “BÖ+İÖ+Y” formunda cümle kurarlar; zorunlu üç öge barındırırlar cümlelerinde.

<i>Kırağı / domates fidelerini / kavurdu.</i>	BÖ + İÖ + Y
<i>Lodos / eşyaları / devirmiş.</i>	BÖ + İÖ + Y
<i>Rüzgâr / bademin çiçeklerini / dökmüş.</i>	BÖ + İÖ + Y
<i>Çığ / köy yolunu / kapadı.</i>	BÖ + İÖ + Y

Örneklerden de anlaşıldığı üzere birincil öznelere, olduran niteliklidir, neden olandır. Bu halleriyle söz dizimsel yaptırımlı çatıyı düşündürürler. Bu eylemler, bütün çatı eklerini almazlar ancak edilgenlik / yaptırımlılık ekleriyle biçim birimsel çatıya girebilirler. Dolayısıyla öge silme, öge ekleme, öge değiştirme olayları geçerli olacaktır. Örnek cümlelerdeki *neden olma*, *yol açma*, *sağlama* özellikleri, cümleler, eylemlerin (*kavur-*, *devir-*, *dök-*, *kapa-*) edilgen biçimleriyle (*kavurul-*, *deviril-*, *sökül-*, *kapan-*) kurgulandığında açıkça görülmektedir.

<i>kırağıdan domates fideleri kavruldu</i>	<i>kırağı, domates fidelerini kavurdu</i>
<i>kırağı yüzünden domates fideleri kavruldu</i>	

<i>lodos yüzünden bahçedeki eşyalar devrilmiş</i>	<i>lodos, bahçedeki eşyaları devirmiş</i>
<i>lodosta bahçedeki eşyalar devrilmiş</i>	

<i>rüzgârdan bademin çiçekleri dökülmüş</i>	<i>rüzgâr, bademin çiçeklerini dökmüş</i>
<i>rüzgâr nedeniyle bademin çiçekleri dökülmüş</i>	

<i>çığdan köy yolu kapandı</i>	<i>çığ, köy yolunu kapadı</i>
<i>çığ yüzünden köy yolu kapandı</i>	

Eylemlere edilgenlik ekinin gelmesiyle birincil özneler, *öge silme* olayı yaşarken ikincil özneler *öge ekleme* olayına konu olurlar. “BÖ+İÖ+Y” formundaki üç ögeli “*Kırağı / domates fidelerini / kavurdu.*” cümlesi, yine üç ögeli “İÖ+İÖ+Y” formuna “*Kırağıdan / domates fideleri / kavruldu.* // *Kırağı yüzünden / domates fideleri / kavruldu.*” geçerler. Bu dil olayı *öge* değiştirme olarak da değerlendirilebilir. *Kırağı* kavuran kimliğiyle olduran özne, *domates fideleri* kavruan kimliğiyle etkilenen nitelikli olan öznedir. Böylece edilgenlik ekinin isteği doğrultusunda zorunlu *öge* konumundaki birincil özneler, yerlerini seçimlik *öge* ikincil öznelere bırakır.

İki istemli eylemlerin cümlelerinde zarf tümleçleri seçimlik *öge* olarak yer alabilir.

<i>Kırağı / bu yıl / domates fidelerini / adamakıllı / kavurdu.</i>	BÖ + ZZT + İÖ + DZT + Y
<i>Kırağı yüzünden / bu yıl / domates fideleri / adamakıllı / kavruldu.</i>	İÖ + ZZT + İÖ + DZT + Y
<i>Geçen gün / lodos / bahçedeki eşyaları / devirmiş.</i>	ZZT + BÖ + İÖ + Y
<i>Geçen gün / lodos nedeniyle / bahçedeki eşyalar / devrilmiş.</i>	ZZT + İÖ + İÖ + Y

1.2.3. İki istemli bazı oluş eylemleri, olan ve etkilenen konumlu dil bilimsel birincil öznelere gereksinim duyarlar. “*Erik ağacı çiçek açtı.*” örneğinde *ögesiyle* öbekleşip bileşik eylem konumundaki *çiçek aç-* eyleminden *ötürü* cümle, Ö+Y formunda iki ögeliymiş gibi algılanabilir. Ancak bu durum eylemin isteminde değişiklik olduğunu göstermez. Bu örnekte hem birincil özne hem ikincil özne, *aç-* işine konu olandır. “*Açan*” konumundaki *çiçek* (ikincil özne), aynı zamanda bu işten etkilenendir. Bu nedenle nesne gibi algılanabilir ancak olan özelliği öne çıktığından, doğa olayını anlatan kendi kendine gerçekleşen oluş eylemi oluşundan *ötürü* ikincil özne olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

birincil özne	yüklem	birincil özne	ikincil özne	yüklem
<i>erik ağacı</i>	<i>çiçek açtı</i>	<i>erik ağacı</i>	<i>çiçek</i>	<i>açtı</i>

Bu nitelikli eylemlerin herhangi bir çatı ekiyle istem değiştirmeleri söz konusu değildir.

1.2.4. İki istemli bazı oluş eylemleri; olduran, olan, etkilenen konumlu dil bilimsel birincil öznelere gereksinim duyarlar.

“*Kar yaman bastırdı.*” cümlesinde, hem etkilenen hem olduran hem olan konumundaki *kar*, özne görevindedir. (*Kar*) *bas-* eyleminde var olan etkilenen gücüne {-Dir} ekiyle yaptırım özelliği eklenince *kar*; etkilenen, olan ve olduran özne niteliklerini üzerinde toplar. Bu durumda *kar*, olan, olduran ve bu işten etkilenendir. Her ne kadar ölçünlü dilde kullanımı olmasa da bu cümlemin vermek istediği şudur: *Kar, karı bastırdı.* Böylece hem olduran hem olan hem etkilenen özne nitelikleri, aynı dil birimine (*kar*) kodlanmış olur. Bu kullanımdan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Doğa olaylarını anlatan bazı oluş eylemlerinden, biçim birimsel yöntemle yaptırımlı çatılı eylem yapılı. Bu cümlelerde özne, *olduran*, *olan* ve *etkilenen* özne niteliği gösterir.

“*Kar yaman bastırđı.*” cümlesinde, eylemdeki {-tır} ekinin işlev ve ulamına bağlı olarak iki bakış açısı geliştirilebilir. **a.** Söz konusu ekin eylem işletimi ulamında yaptırımı çatı eki olarak değerlendirilişi: Bu bakış açısında biçim birimsel çatıdan söz etmek gerekir ki yukarıdaki açıklama bu bağlamdadır. **b.** {-tır} ekinin türetim ulamında eylemden eylem türeten ek olarak değerlendirilişi: “*Kar yaman bastırđı.*” cümlesinde, {-tır} eki türetme eki olarak ele alınırsa bu kez sözlüksel çatıdan söz edilebilir. Çünkü cümlede özne tarafından gerçekleştirilen bir yaptırım vardır ve bunu sağlayan *bastır-* eyleminin bünyesinde var olan anlamsal özelliğidir. Dolayısıyla *kar*, olduran nitelikli birincil öznedir.

2. Olma eylemleri: Doğa olaylarının dışında kendiliğinden olan eylemlerdir: (*çatı*) *ak-*, (*tırnak*) *bat-*, (*çocuk*) *büyü-*, (*bebek*) *doğ-*, (*bardak*) *dol-*, (*hasta*) *iyileş-*, (*yüz*) *kızır-*, (*el kası*) *körel-*, (*göz*) *morar-*, (*mutlu*) *ol-*, (*hayvan*) *öl-*, (*demir*) *paslan-*, (*yemek*) *piş-*, (*yüz*) *sarar-*, (*adam*) *sinirlen-*, (*boy*) *uza-*, (*vücut*) *yağlan-*, (*insan*) *yaşlan-*, (*murat*) *yeşer-*, (*çocuk*) *zayıfla-* vb. belli bir süre geçtikten sonra gerçekleşen bu eylemler, “*Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların ya da bir kimsenin eğilimlerinin, içgüdülerinin hepsi, huy*”³ biçiminde tanımlanabilir.

Olma bildiren eylemlerin anlattığı durumun zaman içinde ortaya çıkışı, ön koşul olarak görülmelidir. Özneleri canlı da olabilir cansız da. Ancak bu, dil bilimsel olarak öznedir çünkü hareketi yapan, gerçek bir özne değildir, etkilenen niteliklidir. Bünyelerinde etkileyici güç taşımazlar, dolayısıyla geçişsiz niteliklidirler. Kuracakları cümlelerde nesneye yer vermezler. Her ne kadar geçişsiz eylemlerin hepsini olma bildiren eylem olarak görenler olsa da bu doğru bir yaklaşım olamaz çünkü bazı geçişsiz eylemler etme de bildirebilir. Nitekim Mübeccel Taneri, olma eylemleri için *istemsiz-geçişsiz*, etme eylemleri için *istemli-geçişsiz* terimlerini kullanır (Taneri 1996: 48). Olma bildiren eylemlerin “kendiliğinden olma, içinden olma” gibi bir anlam özelliği taşımalarının kaçınılmaz olduğu göz ardı edilmemeli.

Olma eylemlerinin biçim birimsel çatı ulamındaki davranışı, tıpkı oluş eylemlerinde olduğu gibi, ancak çatı eklerini alıp almayışına bağlı olarak gelişen *öge ekleme*, *öge çıkarma*, *öge değiştirme*, *öge silme* dil olaylarının gerçekleşip gerçekleşmeyişleriyle belirlenebilir. {-n}, {-l}, {-ş}, {-Dİr}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} eklerini alsalar bile olma bildiren eylemlerin, kılış eylemleri gibi biçim birimsel çatıya girdikleri söylenemez. Kısaca olma eylemlerinin çatı eklerini alışı sınırlıdır denebilir.

2.1. Kendiliğinden olma bildiren eylemler, biçim birimsel yöntemle dönüşlü çatıya giremezler. Yapısal özellikleri buna izin vermez. Dönüşlü eylemde olması gereken nitelikler bu eylemlerin yapısında yoktur. Dönüşlü eyleme kodlanan, yapan ve etkilenen gücün tek bir ögede birleştiği, yani canlı kanlı nitelikteki özne isteme özelliği, olma bildiren eylemler için geçerli değildir.

“*İnsanlar yaşlanınca vücutları yağlanır.*” örneğinde bir durumdan daha başka bir duruma geçişi anlatan {-lAn} ekiyle genişletilmiş, kendiliğinden olma bildiren *yaşlan-* ve *yağlan-* eylemleri, barındırdıkları {-n} ekine rağmen dönüşlü eylem sayılmamalıdır. Dönüşlü çatının yalnız geçişli kılış eylemleri için elverişli oluşu, dil bilimsel engel olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan *yaşlan-* ve *yağlan-* eylemlerinin belli bir süre geçtikten sonra gerçekleşmeleri; anlattıkları durumların zaman içinde ortaya çıkması, kendiliğinden olma özelliği taşımaları, bir etkilenenlerinin olmaması yani bir ögeye yükleyebilecekleri etkileyici güce sahip olmamaları da bunların dönüşlü çatı için uygun olmadıklarının gerekçeleri olarak sıralanabilir. Dönüşlü çatının gerektirdiği öznelerin (*insanlar*, ***insanların vücutları***) hem yapan hem etkilenen konumunda olması kuralı yaşatılmadığı gibi nesne silme olayı da gerçekleşmemiştir. Örneğin, “*Dedem yıkandı.*” cümlesindeki *dedem dedemi yıkadı / dedem kendini yıkadı* anlamları yakalanamaz “*İnsanlar yaşlanınca vücutları yağlanır.*” cümlesinde.

³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d9f2fbo1658c1.73308570

Öyleyse bu eylemlerdeki {-n} eki, kendi kendine olma anlamı veren eylemden eylem yapan türetme ekidir. Addan eylem yapan {-lAn} birleşik ekinin içinde yer alışı, onun çatı eki olma niteliğini yitirdiğinin göstergesi olarak ele alınabilir.

2.2. Kendiliğinden olma bildiren eylemler, yapısal özellikleri izin vermediği için biçim birimsel yöntemle işteş çatıya giremezler. İşteş eylemde olması gereken nitelikler bu eylemlere kodlanmamıştır. İşin karşılıklı, birlikte birden fazla canlı kanlı özne tarafından yapılması, olma bildiren eylemler için olanaksızdır.

Yukarıdakine benzer bir açıklama da “*Giderek güzelleşmeni iyileşmene bağlayabiliriz.*” örneğindeki *güzelleş-* ve *iyileş-* eylemlerinin barındırdıkları {-ş} eki için de getirilebilir. Bir durumdan bir başka duruma geçişi anlatan, {-lAş} ekiyle genişletilmiş, kendiliğinden olma bildiren, belirsiz bir süreçte gerçekleşen *güzelleş-* ve *iyileş-* eylemleri, barındırdıkları {-ş} ekine rağmen işteş çatıda değildir. Dolayısıyla {-ş} eki de işteşlik eki değildir. Çünkü *güzelleş-* ve *iyileş-* eylemleri belli bir süre geçtikten sonra gerçekleşir, anlattıkları durumlar zamanla ortaya çıkar, yani kendiliğinden olur. Bunlarda işteşliğin gerektirdiği karşılıklılık ve birliktelik söz konusu olmadığı gibi öznenin birden fazla kişi olması kuralı da yaşıtılmamıştır. Öyleyse bu eylemlerdeki {-ş} addan eylem yapan {-lAş} birleşik ekinin içinde yer alan, kendi kendine olma anlamı veren eylemden eylem yapan türetme ekidir. Onun da çatı eki olma niteliğini yitirdiği söylenebilir. Esra Çelikpazu da *esmerleş*, *güzelleş-* gibi eylemlerin yapan / kılan özne ile ilişki kuramadıkları için işteş çatılı olarak kabul edilmemeleri gerektiğini düşünenlerdendir (Çelikpazu, 2012: 268).

2.3. Kendiliğinden olma bildiren eylemlerin biçim birimsel yöntemle yaptırımlı çatıya girmeleri sınırlıdır. Aşağıdaki örneklerde olma bildiren eylemlerin yaptırımlı çatıya girişleri örneklendirilmiştir.

Onun yüzü kızarmaz.	>	Hiçbir şey onun yüzünü kızartmaz.
Hasta iyice zayıflamış.	>	Bu diyet hastayı iyice zayıflatmış.
Saçlarım iki günde uzuyor.	>	Buranın suyu saçlarımı iki günde uzatıyor.

birincil özne	yüklem	birincil özne	ikincil özne	yüklem
onun yüzü	kızarmaz	hiçbir şey	onun yüzünü	kızartmaz
hasta	zayıflamış	bu diyet	hastayı	zayıflatmış
saçların	uzuyor	buranın suyu	saçlarımı	uzatıyor

İlk cümlelerdeki birincil özneler (*onun yüzü*, *hasta*, *saçlarım*), eylemlerin istemindeki artış gereği {-t} eki alan eylemlerin (*kızart-*, *zayıflat-*, *uzat-*) kurdukları cümlelere “etkilenen nitelikli ikincil özne” konumunda, zorunlu öge olarak yerleşirler.

“*Çocuğun kasları gevşemiş.*” cümlesinde de *gevşe-*, bir istemli eylemdir. Sistem, yaptırım eki olarak istemini yükseltmesine izin vermektedir. Dolayısıyla BÖ+Y formundaki “*Çocuğun kasları / gevşemiş.*”, cümlesini yükleme yaptırım eki getirerek BÖ+İÖ+Y formunda “*Bu ilaç / çocuğun kaslarını / gevşetmiş.*”, biçimine sokmak mümkündür. Böylece -yukarıdaki örneklerde olduğu gibi- birincil öznenin, ikincil özne konumuna geçirilmesiyle hem öge değiştirme olayı gerçekleştirilmiş hem de öge sayısında artış sağlanmıştır. Ne var ki “*Bu ilaç çocuğun kaslarını gevşetmiş.*” örneğinde eylemde algılanan yaptırım gücünün istem dışı oluşundan tam olarak söz etmek mümkün gözüküyor. Kasların gevşemesine yol açan, sorumlu tutulan ilaçtır. İlacın etkin maddesinin bu işleme neden olduğu yok sayılamaz.

Örnek cümlelerdeki *gevşet-*, *kızart-*, *zayıflat-*, *uzat-* eylemlerinin kuracakları cümleye **olduran özne** ile etkilenen nitelikli **olan özne** istediği açıkça görülmektedir.

(olduran özne)	(olan özne)	(iki istemli olma eylemi)
birincil özne	ikincil özne	yüklem
<i>bu ilaç</i>	<i>çocuğun kaslarını</i>	<i>gevşetmiş</i>
<i>hiçbir şey</i>	<i>onun yüzünü</i>	<i>kızartmaz</i>
<i>bu diyet</i>	<i>hastayı</i>	<i>zayıflatmış</i>
<i>buranın suyu</i>	<i>saçlarını</i>	<i>uzatıyor</i>

Birincil öznelerin olduran niteliklerini cümlelerin aşağıdaki formlarıyla gözlemek mümkündür:

<i>bu ilaçtan çocuğun kasları gevşemiş</i>	<i>bu ilaç çocuğun kaslarını gevşetmiş</i>
<i>bu ilaç yüzünden çocuğun kaslarını gevşemiş</i>	

<i>hiçbir şeyden onun yüzü kızarmaz</i>	<i>hiçbir şey onun yüzünü kızartmaz</i>
<i>hiçbir şey yüzünden onun yüzü kızarmaz</i>	

<i>bu diyetten ötürü hasta zayıflamış</i>	<i>bu diyet hastayı zayıflatmış</i>
<i>bu diyet nedeniyle hasta zayıflamış</i>	

<i>buranın suyundan saçlarını iki günde uzuyor</i>	<i>buranın suyu saçlarını uzatıyor</i>
<i>buranın suyu yüzünden saçlarını iki günde uzuyor</i>	

2.4. Kendiliğinden olma bildiren eylemlerin, biçim birimsel yöntemle edilgen çatıya girmeleri daha da sınırlıdır çünkü ancak yaptırım ekinin ardından edilgenlik eki alabilirler. Bir başka deyişle bu eylemlerin edilgenlik ekiyle buluşması, “yaptırım eki+ edilgenlik eki” koşuluyla gerçekleşir: “*Gözü morartılmış.*”, “*Testi, bu çeşmeden doldurulmadı.*”, “*Çocuğun kasları gevşetilmiş.*” vb. Dolayısıyla olma bildiren eylemlerin edilgen çatıya girişlerinin örneklendirildiği bu cümlelerin, (edilgenlik eki tek başına gelmediği için bu eylemlere) “*Gözü morartılmış.*”, “*Testi, bu çeşmeden dolulmadı.*”, “*Çocuğun kasları gevşemiş.*” biçimleri ölçünlü dilde yoktur.

Edilgenlik eki alan eylemlerin cümlelerinde doğal olarak öge silme gerçekleşecektir. Birincil özneler cümleden silinecektir.

a. *Çocuk / büyüdü.* > **b.** *Hala / çocuğu / büyüttü.* > **c.** *Hala tarafından / çocuk / büyütüldü.*

birincil özne	yüklem	birincil özne	ikincil özne	yüklem	ikincil özne	ikincil özne	yüklem
<i>çocuk</i>	<i>büyüdü</i>	<i>hala</i>	<i>çocuğu</i>	<i>büyüttü</i>	<i>hala tarafından</i>	<i>çocuk</i>	<i>büyütüldü</i>

Kendi kendine olma bildiren eylem olarak kabul edilen *büyü-*, *çürü-*, *morar-*, *sarar-*, *karar-* geliş- vb. eylemlerin gerçekleşmesini sağlayan gerekçelerin varlığı bilinse de bu etkenler yok sayılma

derecesinde dillendirilmez, eylemin kendiliğinden gerçekleştiği benimsenir. Örneğin büyümeyi sağlayan besin, temiz, hava, sevgi, barınma vb. koşullar olduğu için çocuk büyür.

Büyü- eylemini kendi kendine gerçekleştiren *çocuk*, a.'da birincil özneyken, devreye yaptırımı çatı girince b'ye ikincil özne olarak atanır. Burada öge değiştirme olayı gerçekleşir. Edilgen çatının ikincil özne üzerinde herhangi bir isteği olmadığından ikincil özne görevini c.'de de zorunlu öge olarak yürütür. Edilgen eylemin birincil özneyi istememesi, b.'deki birincil öznenin (*hala*) c.'ye seçimlik ikincil özne (*halası tarafından*) olarak girmesine yol açar.

Olma eylemlerinin kurdukları cümlelerde zarf tümleçleri seçimlik öge olarak yer alabilir.

<i>Hiçbir zaman / onun yüzü / yaptıklarından ötürü / kızarmaz.</i>	ZZT + BÖ + DZT + Y
<i>Nasılsa / bu diyetle / hasta / iyice / zayıflamış.</i>	NZT + NZT + BÖ + DZT + Y
<i>Bu aralar / saçlarım / iki günde / uzuyor.</i>	ZZT + BÖ + NİZT + Y
<i>Bu ilaç / çocuğun kaslarını / adamakıllı / gevşetmiş.</i>	BÖ + İÖ + DZT + Y

Özneleri ya da zarflarıyla öbekleşme eğilimi gösteren olma eylemleri, birleşik eylem oluşturabilirler: *dirsekleri çürü-*, *saç ağar-*, *saçlarına ak düş-*, *saçları kırış-*, *tuz buz ol-* vb.

Sonuç

Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin; birbirlerinden farklı olmalarını sağlayan canlı-cansız özne ayrımı, öznenin yapılan işi algılayıp algılamayı, öznenin eylemden etkilenen / olduran / olan dil bilgisel birimleri olarak hizmet edip etmeyişi ve hepsinden önemlisi çatı eklerinden birinin hangi işlevle olursa olsun alıp almamalarına göre sınıflandırılmaları kaçınılmazdır. Buna göre; **a.** Doğa olaylarını anlatan bir istemli oluş eylemleri, asla çatı eklerini almazlar. Kurulan cümleler, BÖ+Y formunda iki zorunlu öge barındırırlar. Özneler, etkilenen nitelikli dil bilgisel öznelerdir. Öge ekleme, öge silme, öge değiştirme işlemleri gerçekleşmez bu tür cümlelerde. **b.** Doğa olaylarını anlatan iki istemli oluş eylemlerinin çatı eklerini alırları, sınırlıdır. Bu gruba giren bazı eylemlerin, yaptırım ekiyle edilgenlik eki almaları söz konusu olmaktadır. BÖ+İÖ+Y formunda kurulan cümleler, üç zorunlu öge içerirler. Bu eylemlerin kurdukları cümlelerdeki özneler, olduran, etkilenen nitelikli dil bilgisel öznelerdir. Yüklem görevindeki eylemlerin çatı ekleri alırlarına bağlı olarak cümlelerde öge ekleme, öge silme, öge değiştirme işlemleri gerçekleşebilir. **c.** Kendi kendine olma bildiren eylemlerin, biçim birimsel yöntemle dönüşlü ve işteş çatıya girmeleri bir başka deyişle dönüşlülük ve işteşlik eklerini almaları olanaksızdır. Olma eylemleri, yaptırım eki olarak yaptırımı çatıya girebilirler ama istem dışı gerçekleşen bir neden olmadan söz edilebilir ancak. Edilgen çatıya girişleri ise daha sınırlıdır. Edilgenlik ekini ancak yaptırım ekinin ardından alabilirler.

Kaynakça

- Akıncı, Nesrin (2007). *Türkçe Sözlük'teki Füllerin Sınıflandırılması ve Gövde Eklerinin İşlevsel Tasnifi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Sivas.
- Benzer, Ahmet (2011). Türkçe Öğretiminde Çatı Konusu ve Biçime Dayalı Yeni Bir Sınıflama, Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi, S. 1 /1, s. 34-62.
- Börekçi, Muhsine (2009). Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler, Erzurum: Eser Ofset, Matbaacılık.
- Çelikpazu Ekinci, Esra (2012). Dilbilgisi Öğretiminde Çatı Kavramı ve Bu Kavramla İlgili Yanılgılar, (Basılmamış doktora tezi)- Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.

- Delice, H. İbrahim (2009a). Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi, ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, s. 419-433.
- Delice, İbrahim (2009b). Oldurğan Çatı İşlev Açısından Nasıl Tanımlanmalıdır? Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, S. 33/1, s. 107-120.
- Demircan, Ömer (1993). Türkçede Çatılım ve Edilim, VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Ankara: AÜDTCF, s. 141-154.
- Demircan, Ömer (2002). Geçişlilik'in Türkçe Yorumu, XVI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (22-24 Mayıs 2002), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 82-96.
- Demircan, Ömer (2003). Türk Dilinde Çatı, İstanbul: Papatya.
- Demircan, Ömer (2005). Türkiye Türkçesi Kök-Ek Birleşimleri, İstanbul: Papatya.
- Doğan, Nuh (2011). Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri, (Basılmamış doktora tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Doğan, Nuh (2017). Türkçe Sözlük'te İstem Bilgisi, III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı (03-04 Kasım 2016 Eskişehir), Osmangazi Üniversitesi Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Üniversitesi: 285, s. 654, 671.
- Doğan, Nuh (2017a). Türkçe Fiillerin Anlam Bilimsel Sınıfları, I. Uluslararası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Karabük Üniversitesi: 12, s. 223-253.
- Doğan, Nuh (2017b). Türkçede İstem Değiştirimi I: Ettirgenleştirme, Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 6 / 14, s. 193-214.
- Doğan, Nuh (2018). Söz Dizimsel Açıdan Türkçe Fiil Sınıfları, TEKE, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 7/4, s. 2204-2225.
- Dursun, Sıdıka (2018). Türkçede Ettirgen Yapılar, Ankara: Grafiker.
- Gurunina, Elvira A. (1997). Fiil Çatısı Üzerine, TDAY-Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 195-213.
- Kara, Funda (2016). Oldurğanlık ve Ettirgenlik Çatı Eklerinin İşlevleri, TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 5 / 3, s. 1204-1215.
- Karpuz, H. Ömer (2004). Olma Bildiren Eylemler İçin Bir Terim Önerisi: Olğan Çatı, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, Ankara: Türk Dil Kurumu: 855 / 1, s. 1673-1683.
- Karpuz, Hacı Ömer (2009). Türkiye Türkçesindeki Eylem Çatılarının Yeniden Yapılandırılması ve Yeni Terim Önerileri, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25-27 Nisan 2007), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 651-656.
- Koşaner, Özgün (2005). Türkçede Dönüştürücü Yapıların Biçim-Sözdizimsel Özelliği, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Dilbilim Ana Bilim Dalı.
- Özönder Barutçu, Sema (2011). Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi, Türk Gramerinin Sorunları II, Ankara: Türk Dil Kurumu: 2, s. 56-64.
- Öztürk, Bilge (2014). Türkçede Nesne Belirtme ve Nesne Yükleme: Türkçe Sözlü Söylem Üzerine Bir Uygulama, JASSS The Journal of Academic Social Science Studies, S. 24, s. 411-420.
- Sebzecioğlu, Turgay (2011). Türkçede Özne Yükleme, Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 8: 1, s. 15-40.
- Şirin User, Hatice (2009). Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Konya: Kömen.
- Taneri, Mübeccel (1996). Türkçe'de İstemli / İstemsiz- Geçişsiz Edilgen Çatılar ve Ağaç Şemada Zorunlu Boğum, X. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (22-24 Mayıs 1996, İzmir), İzmir: Ege Üniversitesi, s. 47-66.
- Üstünova, Kerime (2012). Geçişlilik, Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi?, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literatur and History of Turkish or Turkic, S. 7 / 2, s. 7-14.

- Üstünova, Kerime (2013a). Yaptırımlı Eylemlerin Dilde Kullanımı, Leyla Karahan Armağarı, Ankara: Akçağ Yayınları: 1127, Armağarı Kitaplar: 3, s. 851-860.
- Üstünova, Kerime (2014). Edilgen Çatılı Eylemin Kullanım Alanı, IX. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri (26-27 Eylül 2014 Ankara), Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları, s.135-141.
- Üstünova, Kerime (2016). Eylem İşletimi, Bursa: Sentez.
- Yıldız, Hüseyin (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi, Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature, S. 3 / 1, s. 337-362.
- Yılmaz, Engin (2003). Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi İle İlgili Meseleler, TDAY-Belleten 2001/ I-II, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 251-289.
- Yılmaz, Seda (2014). Çatı Kavramı Üzerine, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, C.II, s. 521-535.